

SUNE CHRISTIAN PEDERSEN: Ord i sigte. Optisk telegrafi i Danmark 1794-1862. Skrifter fra Post & Tele Museum 3, 2000. 124 s., ill., summary.

I forordet til denne bog nævnes bestræbelserne på at »samle den næsten helt glemte viden om dette netværk fra før elektricitetens tidsalder«, hvad dog ikke rimer med tekstens mange henvisninger til en klassiker på feltet, Erik Housteds artikel fra 1988, »Sorte tavler og stum tale«, en artikel, som der ligeledes blev trukket flittigt på så sent som i P&Ts egen historie bd. 2 fra 1992. Hukommelsen kan åbenbart være lidt kort. – Men ellers er der meget godt at sige om det grundige forarbejde bag denne bog.

Der er hentet et stort stof frem fra arkiver og samtidig litteratur. Den tekniske forudsætning, kikkerten, er sat på plads. Den europæiske baggrund med de opsigtsvækkende franske forsøg er skildret, og så når vi frem til Fiskers »maste-telegraf«, Schumachers »rammetelegraf« og de forvirrede forhold under Napoleonskrigene med de mange, men temmelig forskellige telegraflinier.

Forfatteren gør meget ud af denne periode – 61 af 87 tekstsider – og er måske tilbøjelig til at forville sig lidt vel meget ud i ikke altid lige relevante redegørelser for den almindelige historie. En enkelt gang går det rigtig galt. Yderst rimeligt understreges orlogsflådens meget udbyggede flagsignalsystemer – også de jo optiske – som en forudsætning. Men så hævdes det, at det skulle hænge sammen med, at de traditionelle galejer ved midten af 1600-tallet blev afløst af tungt bevæbnede sejlskibe. Uha, hvad ville Sir Francis Drake anno 1588 mon have sagt til den påstand. Og *Trefoldigheden*, hvorpå Christian IV så sørgeligt mistede et øje, var visselig ikke nogen galej – sådanne havde hjemme på Middelhavet. Den hertil hørende Note 12 synes at vise, at oplysninger hentet på nettet kan give anledning til misforståelser.

Vurderingen af den optiske telegrafs nytte, når den var i brug i årene indtil 1814, er relativt positiv. Ganske vist karakteriseres det hele telegrafvæsen som – ikke mindst administrativt – en rodet affære, og det bør ikke bebrejdes forfatteren, at fremstillingen kan få lidt den samme karakter. Men det skal da nok passe, at de mange telegrafer lokalt kan have gjort nytte, når kanonbådsflotillerne skulle have efterretninger og den civile danske søfart advares. Men at det sidste ord ikke er sagt i denne sag fremgår klart af karakteristikken af kildematerialet side 105, hvor ideen om en kombination af orlogsflådens skibsjournaler og de bevarede journaler fra telegrafstationerne naturligvis forekommer oplagt. Kunne det ikke stikprøvevis have været forsøgt? – så kunne der være strøget lidt af det generelle historiske stof.

Påfaldende er det, at »mellemkrigstiden« 1814-48 kan klares på syv sider, men anmelderen skal villigt medgive, at det vel svarer til den optiske telegrafs såre ringe betydning. I dette tidsrum fandtes stort set kun linien mellem Nyborg og Korsør, som helt overvejende var i intern, postal brug. – Hvor må de have kedet sig, når vejret var for diset, og de alligevel skulle sidde dér med kikkerten og vente på en opklaring, så de kunne modtage den uhyre ophidsende meddelelse, at nu var posten afgået fra den anden side kl. et eller andet.

Treårskrigen bragte genoprettelse af optiske telegraflinier – af strategiske grunde fra Korsør over Nyborg, og midt på Fyn så forgrenet i to linier, en nordlig, som endte i Fredericia, og en sydlig, som sluttede i Sønderborg. Om den militære betydning? Jo, måske lidt. Men der synes ikke at være meget at hente i de bevarede protokoller. Kendt er telegrammet østpå efter Istedslaget, hvor efterretningen om sejren kom frem i en meddelelse på 29 ord. Det havde så net-

op ikke egentlig militær, kun nyhedsmæssig betydning, men siger til gengæld noget om den beskedne kapacitet.

Herefter gik det stærkt med den elektriske telegraf, som kunne indvies i 1854, mens den optiske ved Storebælt på grund af de hyppige brud på søkablet blev holdt i reserve indtil 1862. Så var det slut med at spejde efter den slags signaler.

Forfatteren refererer indledningsvis de mange historikers spørgsmål: »Havde den optiske telegrafi overhovedet nogen praktisk militær eller økonomisk betydning?«. Men fortsætter derefter med, at han selv vil bedømme efter en anden skala, tidens egen. Hvilke forventninger i datiden? Hvilke krav? Og, hvordan bedømte man selv dengang resultatet? Udmærkede spørgsmål, men der gives nu ikke klare svar. Anmelderen vil fortsat reservere sig den opfattelse, at nytteværdien efter en hvilken som helst målestok til enhver tid var uhyre ringe, ikke mindst i forhold til driftsomkostningerne. Disse er ikke nærmere belyst, men må have været uhyrlige. Blot ændrer det naturligvis ikke noget ved det faktum, at fænomenet den optiske telegraf er fascinerende.

Anders Monrad Møller

CHRISTIAN LARSEN (udg): Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 1999. 505 s., ill. kr. 300.

Ikke et ord om rationalisme og »Balles Lærebog«, som lidt nedladende omtalt vist er det første, der falder i hu, når det gælder den gamle biskop. Ham er der nu nok mangt og meget mere at sige om. Den foreliggende visitatsbog medvirker i alt fald til at tegne et uhyre sympatisk billede af dens ophavsmand.

De mange sider dækker en hel visitatsturnus, biskop Nicolai Edinger Balles fjerde, med et besøg i samtlige sjællandske sogne i årene 1799-1804. Derefter begyndte han på femte og sidste omgang og nåede i løbet af årene 1805-07 omtrent halvvejs igennem, inden alder og træthed fik ham til at give op.

Hans visitation gjaldt ikke alene præsterne, hvis prædikener påhørtes og kommenteredes, men Balles varme interesse for skoleforholdene betød, at samtlige lærere og deres virksomhed fik mindst lige så megen omtale. Man får revideret sin opfattelse, når det går op for én, at biskoppen naturligvis forventede, at tingene var lært, også udenad. Men han vægtede overalt først og fremmest »Kundskab med Eftertanke«, når skolebørnenes kunnen blev vurderet. Med sig havde biskoppen et af ham selv finansieret lager af bøger, som uddeltes til dem, der gjorde sig fortjent til det. Lærerne kan nærmest tildeles karakter efter forholdet mellem uddelte bøger og det samlede børnetal.

Det siger sig selv, at denne udgivelse er helt central til belysning af den tids forhold i kirke og ikke mindst skole, altså i årene *inden* reformerne i 1814. Og tingene hang sammen, for uden de tilstrækkelige kundskaber kunne man ikke blive konfirmeret. Se blot Maren Nielsdatter på side 147, som i 1802 befandtes at være så vankundig, at Hr. Eiler, sognepræst til Slots Bjergby og Sludstrup, fik besked på, at Maren måtte lære katekismus påny, før hun kunne blive antaget til Herrens Bord.

Det står også klart, at man for fremtiden ikke vil kunne skrive noget sjællandsk sogns historie uden at gøre brug af denne udgivelse, som er udstyret med fortrinlige registre. Indledningen giver den fornødne baggrund, og annotationen er fint afbalanceret. Af og til tog biskoppen fejl af navne eller huskede